

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 5 - Sayı 2

Sorumlu Yazarlar: Ülker MEMMEDOVA
u.z.m-9-9@mail.ru ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

Atıf: MEMMEDOVA, Ü. (2021). Doğu'nun Işık Sevdalı Filozofu Şihabeddin Yahya Suhreverdi, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt5, Sayı2, 106-115.

Makale Gönderim Tarihi: 30 Temmuz 2021/ Kabul Tarihi: 5 Aralık 2021

DOĞU'NUN İŞIK SEVDALI FİLOZOFU ŞİHABEDDİN YAHYA SUHREVERDİ

Özet

Şihabeddin Yahya Suhreverdi XII. yüzyılın büyük filozofu, Doğu felsefesi tarihinde işrakilik akımının kurucusu, yetenekli şairi ve yazarıdır. Orta Çağ'da yaşamış alimler ve çağdaş araştırmacılar düşünürün yaratıcılığını çoklukla felsefi yönden incelemiş ve analiz etmişler. Makale, düşünürün hayatı ve eserleri hakkında bilgi sağlar. Burada onun sanatsal yaratıcılığı araştırılmış, edebiyat tarihinde hizmetleri gösterilmiştir. Felsefi içerikli şiirlerin sanatsal özellikleri incelenmiştir. Günümüze şiirlerinden sınırlı sayıda örnekler ulaşılmıştır. Araştırma zamanı şairin şiir divanından ve çeşitli kaynaklarda bulunan şiirlerinden örnekler verilmiştir. Onun felsefi risaleleri, üslup ve anlatım özellikleri açısından incelenmiş ve XII. yüzyıl Azerbaycan nesirinin değerli bir örneği olarak sunulmuştur.

2021 yılında, önde gelen filozof Şihabeddin Suhreverdi'nin vefatından 830 yıl geçir. Doğu felsefesine katkıda bulunan, eserleri, düşünceleri ve azmi ile haleflerine örnek olan düşünürün anılması bilim dünyasının onun hizmetleri karşılığında saygısıdır.

Anahtar kelimeler: Şihabeddin Suhreverdi, Azerbaycan, Orta Çağ, filozof, şair

SHİHAB AL-DİN YAHYA SUHRAWRDI, THE LIGHT-LOVING PHILOSOPHER OF THE EAST

Abstract:

Shihab al-Din Yahya Suhrawardi great philosopher of the 12th century, founder of the ishraqi movement in the history of Eastern philosophy, is a talented poet and writer. Scholars who lived in the Middle Ages and contemporary researchers have often studied and analyzed the creativity of the thinker from a philosophical point of view. The article provides information about the life and works of the thinker. Here, his artistic creativity is researched and his services in the history of literature are shown. The artistic features of the philosophical poems were examined. A limited number of examples of his poems have survived to the present day. During the research, examples from the poet's poetry divan and his poems found in various sources were given. His philosophical treatises were examined in terms of style and expression and presented as a valuable example of 12th century Azerbaijani prose.

In 2021, 830 years pass from the death of the prominent philosopher Shihab al-Din Suhrawardi. Contributing to the eastern philosophical, the commemoration of the thinker, who set an example for his successors with his works, thoughts and determination, is the respect of the scientific world in return for his services.

Keywords: Shihab al-Din Suhrawardi, Azerbaijan, Middle ages, philosopher, poetrist

1. Giriş:

Doğu felsefi fikir tarihinde işrakilik akımının yaratıcısı, yetenekli şahsiyet Şihabeddin Yahya Suhreverdi ilmin ve kültürün zirvede dayandığı XII.yüzyılda yaşamış, değerli eserleriyle birçok bilim adamının fikirlerinin öncüsü olmuştur. Azerbaycanlı filozofun temelini koyduğu işrakilik cereyanı birçok fikir kaynağından yararlanmasına rağmen özgünlüğü ve yenilikleri ile bilim tarihinde yaratıcısına büyük bir şöhret kazandırmıştır. Düşünürün dünya görüşüne nazar yetirdikte onun kadim Doğu ve Antik Yunanistan felsefesinden yararlandığı, Orta Çağ'da Doğu'da yaygın birçok tarikat ve cereyanlardan etkilendiği bariz görünür. Şihabeddin Suhreverdi şahsiyetinden bahsederken o öncelikle filozof gibi değerlendirilir. Çünkü tamamen felsefi eserlerindeki derin fikirler değil onun şiirlerinin iç anlamları bunu gösterir.

2021'de önde gelen filozof Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin vefatından 830 yıl ötür. O işrakiliyi felsefe tarihinde sistemleştirip akım haline getirmiş ve bu hizmetiyle eşsiz bir yol açmıştır. Fikirleri yayılarak kendisinden sonraki birçok filozofun fikir kaynağı olmuştur. Şihabeddin Suhreverdi Azerbaycanlı olmasına rağmen, eserlerinin değeri ve hizmetleri ile her zaman dünya alimlerinin ilgi duyduğu şahıs olmuştur.

2. Şihabeddin Suhreverdi'nin hayatı:

Orta Çağ ilim ve edebiyat tarihinde büyük bir iz bırakmış önde gelen filozof, işrakilik felsefesinin kurucusu, yetenekli şair Şihabeddin Yahya Suhreverdi (1154-1191) Zencan yakınlarında Suhreverd şehrinde doğmuştur. Suhreverd bol güneşli, dağlarla çevrili mekandır. O dönemde Suhreverd kendinin doğal güzellikleriyle birge kültürel gelişimiyle de tanınırdı.

Orta Çağ'da tarihi şahsiyet gibi Suhreverdi nisbesiyle birçok önemli ilim adamlarının isimlerine rastlanır. Kaynaklarda kadı Ubeydullah ibn Ali ibn Abdullah ibn Şebbabe Ebu Muaz Suhreverdi (XI asır), sufi Abdulkahir ibn Abdullah ibn Muhammed Ebu'Necib Suhreverdi (1097-1168), onun oğlanları kadı Abdurrehim ibn Abdulkahir Suhreverdi (...-1171) ve sufi Abdulletif ibn Abdulkahir ibn Abdullah Suhreverdi (1140-1213), düşünür Şihabeddin Ebulfutuh Yahya ibn Habeş ibn Emirek Suhreverdi (1154-1191), sufi Şihabeddin Ebuhefs Ömer ibn Abdullah ibn Emmeveyh Suhreverdi (1145-1234), sufi Halil ibn Abdulgafar ibn Yusif Suhreverdi (...-1200), Şihabeddin Ömer Suhreverdi'nin oğlu sufi Ebu Cafer Muhammed ibn Ömer ibn Muhammed Suhreverdi (1191-1257) ve başkaları hakkında bilgilere rastlanır.

Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin çocukluğu ile ilgili kaynaklarda bilgilere rastlanmır. Fakat büyük ihtimalen o varlıklı bir aileden olmuştur. Düşünürün ilk eğitiminden bahsederken fikhın temellerini ve felsefeni Maraga'da Meceddin Cili'den öğrenmiştir. Öğretmen gibi Meceddin Cili birçok alimleri ve düşünürleri yetiştirmiştir. Fahreddin Razi de onlardan biridir. "Öğretmenin ve eğitici programın aynı olmasına rağmen Şihabeddin Suhreverdi ile Fahreddin Razi farklı fikir yönlerinde durmuş, akideleri, dünya görüşleri itibarı ile keskin bir şekilde farklı olmuşlar" [Memmedov, 2009: 15].

Şamseddin Şehrezuri kendi eserinde öğretmeni Şihabeddin Suhreverdi'nin Azerbaycan'ın, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin önemli şehirlerinden Erdebil'e, Miyane'ye, Diyarbekir'e, Harput'a, Konya'ya, Sivas'a, Mardin'e, Bağdat'a, Dimaşk'a ve Halep'e seferleri olduğunu belirtmiştir. Derin zekaya sahip, büyük yetenekli, özgür düşünceli düşünür az bir zamanda felsefi çıkışlarıyla müslüman Doğu'su ülkelerinde büyük etkinlik kazandı. O "Rum Selcuk hükümdarı İzzeddin Kılıc Arslan'ın (1156-1188) saygısını kazanmış, onun çocuklarına (Süleyman, Börküyarık ve Melikşah) öğretmenlik yapmıştır" [Memmedov, 2009: 16].

Şihabeddin Suhreverdi olduğu şehirlerde faaliyet gösteren bilim merkezlerde, ilmi tartışmalarda kararlı bir şekilde konuşurdu. Bu tartışmalarda o kendine hem dostlar, hem de düşmanlar kazanırdı. Şemseddin Şehrezuri düşünüre karşı çıkanları onun kerametini anlamamakla suçlayırdı.

Şihabeddin Suhreverdi 1183 yılında Halep'e gelir. O dönemde orada hakimiyet Eyyubiler sülalesinde idi. Mısır, Suriye ve Yemen'i ihtiva eden bu toprakların yönetimi Selaheddin Eyyubi'de idi. Sülalenin ismi onun dedesi Eyyub ibn Sedi'den başlamıştır. O kendi oğlu Gazini Halep'e vali koyur. Sonralar el-Melik ez-Zahir büyük itibar kazanarak bütün şimali Suriya'da tanınmış ve Eyyubiler arasında ilk sultan unvanı alan şahıs olmuştur.

Halep'e gelen Şihabeddin Suhreverdi kararlı, özgür, azimli çıkışlarını burada da yapıyor. Şeyh İftihareddin'in başkanlığı ile Haleviyye medresesinde düzenlenen ilmi toplantılarda yaptığı konuşmaları kısa zamanda ona şöhret getirdi. Onun yeteneği hakim el-Melik ez-Zahir'e (1186-1215) çatır. Halep hakimi onun zekası, konuşmaları ile özellikle ilgilenerek zamanının ünlü alim ve fakihlerin olduğu bir toplantı düzenler, Şihabeddin Suhreverdi de oraya davet edilir. Birçok bilimsel çıkışlarda o üstünlük elde ederek el-Melik ez-Zahir'in saygısını kazanır. Bu şöhret ve saygı aynı zamanda ona karşı düşman güçler yaratdı. Onlar düşünürün bilgi ve becerisi mukabilinde aciz oldukları için onu yok etmeye karar verirler. Arkadaşı Fahreddin Mardini'nin her zaman sakındığı Şihabeddin Suhreverdi'nin yok olma tehlikesi yarandı [Memmedov, 1978: 66].

İbn Hallikan yazmıştır ki onu inanç bozukluğu ve dinsizlikde suçladılar. Düşünürün küfrü cinayetine yol açtı. Fakihler tahrik etdiler ki el-Melik ez-Zahir onu öldürsün. Hakim bu fikri kabul etmedi. "Onun küfürünü kanıtlayan cümleler hazırladılar ve Malik Hasir Selahaddin'e Dimaşk'a gönderdiler. Dediler: Eğer bu genç adam hayatta kalırsa, El-Malik ez-Zahir'in inancını mahveder. Ayrıca serbest bırakılırsa, ülkedeki herhangi bir siteyi mahveder. Peşpeşe yalanlar söylendi. Selahaddin Halep'e Kadı Fazıl'ın vasıtası ile Şihabeddin Suhreverdi'nin hakkında oğlu el-Melik ez-Zahir'e mektup gönderdi. Orada bildirilirdi: Bu Şihab Suhreverdi'ni öldürmek kaçınılmazdır. O hiçbir durumda serbest bırakılamaz ve hayatta tutulamaz" [Memmedov, 2009: 25]. Fakat el-Melik ez-Zahir büyük yeteneğe sahip düşünürün katli fikrine katılmadı. Bir sonraki görevde ise Selahaddin eğer bunu yapmazsa Halep'in kontrolünü elinden alacağını belirtiyor. Bu durumdan başka bir çıkış yolu bulamayan el-Melik ez-Zahir onun icrası zorunda kalır.

Kaynaklarda onun hangi şekilde katledilmesiyle ilgili farklı düşünceler vardır. Bazıları onun aç tutulduğunu, bazıları boğulduğunu, kaleden atıldığını ve başka faraziyeler öne sürmüşler. Diğer mülahazalar şunu gösterir ki düşünür kendi kalede açlıktan ölmeyi tercih etmiştir. O Halep kalasında hapsedilerek öldürülmüştür. Onun ölüm tarihiyle ilgili farklı fikirler vardır. Diğer kaynaklarla da kıyasladıkda bu tarihle ilgili kesin olarak 1191 yılı kanaatine gelinir [Memmedov, 1978: 67].

Kaynaklarda ve araştırmalarda Şihabeddin Suhreverdi şahsiyeti “öldürülmüş filozof” (el-feylasuf el-maktul) adlandırılmıştır. Abdurrahman Bedevi “öldürülmüş” sözünü açıklayarken onu “şehid” kelimesi anlamında göstermiştir. O anlatır ki öğrencileri “öldürülmüş” lakabını “şehid” manasında başa düşürdüler [Bedevi, 1964: 95]. Tabi ki onun katli akidesi uğrunda olduğundan düşünür şehid sayılır.

3. Şihabeddin Suhreverdi'nin yaratıcılığı:

Düşünürün yaratıcılığı sufizm, peripatetizm, işrakilik ve Orta Çağ'da yaygın olmuş diğer felsefi cereyanları ihata edir. Şihabeddin Suhreverdi'nin felsefi mirasının Azerbaycan'da tek araştırmacısı, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi muhabir üyesi, Prof.Dr. Zakir Memmedov'un düşünürün vefatının 800 yılıyla ilgili yayınladığı “Şihabeddin Yahya Suhreverdi (Kısa bibliyografik bilgiler)” kitabında onun eserlerinin olduğu dünya kütüphaneleri, yayını hakkında tam ve detaylı bilgi verilmiştir. Buradan Şihabeddin Suhreverdi'nin kaynaklarda peripatetizmle ilgili on üç, sufizmle ilgili on beş, farklı konularda on altı eserinin ismi verilmiştir. İsimleri belirtilmiş elli iki eserin maalesef hepsi zamanımıza ulaşmamıştır [Memmedov, 1991: 67].

Şihabeddin Suhreverdi'nin edebi sanatsal yaratıcılığından bahsederken zamanımıza tam olarak ulaşmamış, fakat Arapça şiirin değerli incilerinden biri olarak kabul edilen divanı ve güzel benzetmeleri, yüksek derecede belagatı ve üslubu ile seçilen sufi risaleleri araştırılmalıdır.

Düşünürün divanının eksik elyazması Dimaşk şehrinin Zahiriyne kütüphanesinde korunur. Elyazmanın ilk sayfasında “İmam Suhreverdi'nin divanı” (Divan imam es-Suhreverdi) yazılmıştır. Kapak sayfasına ek olarak elyazma yedi varaktan oluşur. Dr. İzzat Hasan tarafından derlenen katalogda, bu elyazma şöyle tarif edilmiştir: ““Suhreverdi divanı” onun divanından bir parçadır. Burada kasideler, kıtalar, sufi üslupunda gazeller vardır”. Bibliyograf divanın birinci ve sonuncu kasidelerinden örnekler verdikten sonra yazır: “Oldukca yeni nüshadır, fakat güzeldir. Başlangıçta sıradan bir renkli levha, ilk sayfada altın tablolar var. Tam değildir. Katib onu tamamlamamıştır, sonunda kırmızıyla yazmıştır: “Dedi”. Ama ondan sonra hiçbir şey getirmemiştir. Sıradan, şık bir çizgisiyle yazılmıştır. Şiirlerin başındaki ifadeler kırmızı renkle yazılmıştır” [Memmedov, 2009: 48]. Aynı zamanda bu bilgiye Muhammed Ryad Malihi tarafından derlenen katalogda da bulunur [el-Malih, 1978: 561].

4. Şihabeddin Suhreverdi'nin şiirleri:

Şihabeddin Suhreverdi'nin şiirlerinden bahsederken belirtmelidir ki zamanımıza onun tam olarak ulaşmamış şiir divanı ve farklı kaynaklarda rastlanan yaklaşık iki yüz arapça beyti dikkata alınır.

Doğu kültürü tarihinde Şihabeddin Suhreverdi, şiir ve bilimi birleştiren paha biçilmez aydınlarımızdan biridir. Profesör Malik Mahmudov yazmıştır: “Düşünür Suhreverdi şiir dünyasına dahil olurken ikileşir, mecazi olarak değilse, şiirin göklerinde, bir kanadı idraktan, diğer kanatı duygulardan yoğrulmuş kuş gibi uçuşa meyleder. Ancak düşünür Suhreverdi şair Suhreverdi’ni reddetmez, aksine, ikisinin doğal birlikteliğinden yeni bir dünya doğar” [Mahmudov, 1983: 119].

Büyük bir filozof olmasının yanı sıra, düşünür, şiir dünyasında Arapça ve Farsça şiirlerin yazarı olarak tanınmıştır. Onun öğrencisi Şemseddin Şehrezuri bildirmiştir ki “Şihabeddin Suhreverdi’nin ilhamının yüksekliğini gösteren Arapça ve Farsça hoş, güzel şiirleri de vardır” [Memmedov, 1978: 149]. Maalesef zamanımıza yalnız onun Farsca üç rübaisi ulaşmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, günümüzde düşünürün yaklaşık iki yüz beyitlik şiiri bilinmektedir. Arapça şiirlerinde Şihabeddin Suhreverdi sadece büyük bir filozof, işrakilik felsefesinin kurucusu gibi değil, aynı zamanda çevresinin önde gelen bir söz ustası, yetenekli bir şairi olarak da kendini gösterir. Şihabeddin Sühreverdi, genellikle bir filozof olarak kabul edildi, çünkü felsefi fikirler ve düşünceler düşünürün çalışmasının temelini oluşturdu.

Şihabeddin Suhreverdi şiirlerinin temeli aşktır. Bu şiirler, sevgi ummanında yüzerek sanki orada incisini - aşkını bulan aşkın duygularının lirik bir ifadesidir. Aşık, sevgilisine olan duygularını büyük bir tutku ile vasıf eder. O bu yolda hasret acısı çeker. Ahitinde kararlı olan aşık, sonda kendi sevgisine kavuşur. Görünüşde aşkın vasıfı gibi anlaşılan bu beyitler, özellikle dikkat edildiğinde daha derin anlam taşıdığı anlaşılıyor. Düşünürün yüksek felsefi şiirinde aşkın mahiyeti geniş ve büyüktür.

Şihabeddin Suhreverdi şiirlerinde aşık sevgilisine “siz” diye hitap eder. Düşünürün “siz” hitabı belirli bir kişiye değil, ışıklar alemine yöneliktir. Böyle bir görüntüde, o fiziksel olarak var olan ve ruhu ruhsal dünyayı özleyen bir sevgilinin görüntüsünü yaratmıştır.

Düşünürün şiiri içerik açısından birkaç bölüme ayrılabilir: aşk, bu yolda çekilen hasret ve visal, şarabın övülmesi, dünyanın faniliği, ruhun bedeninin terk edilmesi.

Şihabeddin Suhreverdi, şiirlerini farklı ölçülerde yazmıştır. Basit, Kamil, Tavis, Vafir, Ramal gibi eruzun farklı boyutları esas alınarak yazılan bu manzum örnekler, çeşitliliği ile kusursuz bir biriktiri oluşturmuştur. Ayrıca Arap-İspanyol edebiyatına özgü muvaşşah şiirleri vardır.

Düşünürün bazı şiirleri “Suhreverdi divanı”na yansıtılsa da şiiriyle ilgili kaynaklarda bu tür örneklere rastlanmamaktadır. Ancak hem “Suhreverdi divanı”nda hem de kaynaklarda rastlanan şiirler vardır. “Haiyye” şiiri de bu örneklerden biridir.

Şair bir şiirinde şöyle demiştir:

Ruhlar daima size hasret kalır
Sizin visalınız ruhların kokulu bitkisi ve şerabıdır.
Sevdiğin insanların kalpleri sizi özlüyor
Buluşmanızın güzelliğinden memnundur
[İbn Ebi Useybia, 1965: 245].

İlk bakışta gerçek aşk gibi anlaşılan bu beyitler felsefi şiirin güzel örnekleridir. Burada düşünür “hasret” ve “visal” derken aşıklar arasındaki ilişkiden bahsetmir. İnsanların Yüce Nurlar Nuru’na olan sevgisi ve ona kavuşma arzusu gösterilmiştir. Aşıklar derken filozof-şair ne ifade etmek istemiştir? Şihabeddin Suhreverdi’nin felsefi görüşlerinde her insanın en büyük arzusunun Nurlar Nuru’na ulaşmak saadeti olduğu gösterilmiştir. Sadece salihlere ait olan bu mutluluk, şairin şiirindeki bu konunun izahıdır. Bahsedilen “aşıklar” gerçek anlamda değil, kalpleri kutsal ışığa bağlı insanlar gibi anlaşılır.

Düşünürün işrakilik akımı bazı yönden sufizme andırdığı için bazen onu sufi şiirine benzerliğini söylemişler. Arap araştırmacısı Sami Kiyali eserinde bu düşünceni reddederek sufi şiirinin mürekkep ve çok sayıda sembolik ifadeyle zenginliğini ifade etmiş, Şihabeddin Suhreverdi’nin şiirinin ondan farklılığını göstermiştir. O burada fikirlerin tamamen aydın olduğunu bildirmiştir [El-Kiyali, 1966: 51].

Aşıklara merhamet et, kendi üzerlerine
Muhabbetin müdafaasını ve tutkunun açıklığa çıkmasını götürmüşler.
Eğer sırları açılrsa, kanları akıtılacak
Böylece ifşa edilenlerin kanları akıtılacak
[İbn Ebi Useybia, 1965: 245].

Düşünür bu büyük sevgiyi kalbine yerleştiren aşıkları yüceltir. Aşkını sır olarak saklayan âşık önce bunu başarsa da daha sonra bu duygu başkalarına da ifşa olur. Aşıklar bu aşkın sırrını ortaya çıkarmak istemezler. Çünkü bu haber onlar için acıya ve ıstıraba sebep olabilir. Etrafindakiler aşıkların yüce duygularını hafife alarak onları yok ederek kanlarını akıtacaktır. Ancak aşkın alevi gizli kalmır. Bir vakit o kendi varlığını gösterecektir. O zaman sevgisine ve duygularına sadık kalanlar sonunda vusala kavuşacaklar.

Sonuncu beyitin ikinci mısrası “Suhreverdi divanı”nda ve İbn Hallikanın eserinde “Böylece aşıkların kanları akıtılacak” gibi verilmiştir [Zakirkızı, 2010: 66; İbn Hallikan, 1310: 266].

Onun (aşkın) ruhu sizin (Işıklar aleminin) görüşünüze hasret çekir
Nazarı sizin razılığınıza çalışır [el-Hamavi, 1925: 269].

Aşkın kalbi bu sevdaya bağlıdır. Aşkını onun ruhuna hakimdir. O kavuşmanın yetişmesini arzular ve özlemle bekleyer. Visal anı onun iradesinin ötesindedir. Çünkü bu süreyi karşı taraf belirler.

Birinci mısra “Suhreverdi divanı”nda ve İbn Hallikan’ın eserinde “Onun ruhu sizin görüşünüzden memnundur” gibi verilmiştir [Zakirkızı, 2010: 67; İbn Hallikan, 1310: 266].

Şairin yaratıcılığına dikkat etdikde burada polemik şeklinde yazılmış bir örnek vardır:

Dedim: Ey kalbimin avcısı, onu bağladın
Ölüm olan keshlere av haramdır.
Dedi: Kim ki zahmet çeker ve
Kim ki güzel yüzünü örtük söndürür o bene göründü.
Dedim: Ey sen, utangaçlığa işare et
Dedi: Avcı kimdir? Dedim: Ben [Zakirkızı, 2010: 64]

Düşünür gönül evinin gizli bir dünya olduğunu belirtir. Bu dünyanın güzelliğini anlayanlar onun yetenekli avcılarıdır. Aşk, Tanrı'nın herkese vermediği bir duygudur. Gerçek aşkın anlamını anlayan bir avcı, herkesin göremediği büyüleyici bir güzellik görür. Şihabeddin Suhreverdi'nin bahsettiği aşk kutsaldır. Onun kalbi ilahi aşkın tutsağıdır. Düşünür bu duyguya “avcı” der. Onun gölnüne hakim olan bu duygu avcının oku tek kalbini yaralamıştır.

Reşideddin Vatvat onun şiirin sanatsallığı olarak “es-sual va-l-cavab” adlandırmıştır [Vatvat, 1985: 144].

Sadakat geleneklerini takip ettiler. Onların gözyaşları
Denizdir ve tutkunun gücü denizci.

Vallahi sadece onun kapısında durmağı istemediler,
Hatta davet etdiler ve onlara anahtarı verdiler
[İbn Hallikan, 1310: 261].

Şair, sadık bir aşığı sonsuz denizin ortasında yüzen bir gemide tasvir eder. Bu denizin suyu da adi değildir. O hicran ateşinde yanarken aşıkların gözlerinden akan uzun yaşlar sonucu meydana gelmiştir. Gözyaşlarının bolluğundan oluşan denizde yüzen aşk gemisidir. Aşıklar o gemide yelken açarken bu acı ayrılıktan kurtulmanın yollarını ararlar. Fiziksel olarak değil, ruhsal olarak vardılar. Yeminlerinde kararlı olanlar için yeniden birleşme anı yaklaştığında durum aniden değişir. Visala ulaşmanın yollarını bularak, özlemin zor kapılarını açar ve hayalinde olduğu ışıklı aleme doğru adımlar.

İlk beyitin ikinci mısrası Yakut Hamavi'nin eserinde “Denizdir ve tutkunun kervanbaşısı denizci” gibi gösterilmiştir [El-Hamavi, 1925: 269].

Şairin günümüze ulaşan şiirlerinden örnekler, onun Azerbaycan edebiyatı tarihinde eşsiz bir inci olarak değerlendirmemize olanak sağlamaktadır.

5. Şihabeddin Suhreverdi'nin nesir yaratıcılığı:

Düşünürün sufi risaleleri, dil özellikleri ve anlatım üslubu bakımından Azerbaycan edebiyatının değerli nesir incilerindedir. Onun eserlerinin yayınında A.Korbin'in, Seyyid Huseyin Nasr'ın ve Aga Seyyid Muhammed Bagi Sebzevari'nin büyük hizmetleri vardır.

Yazar eserlerine okuyucunun ilgisini çeken isimler seçmeye çalışmış ve bunu başarmıştır. Elbette herhangi bir esere başlık verilirken isimler çok önemlidir. Konuşulacak olayların mahiyeti, ruhu bu başlıklara çok özlü bir şekilde yansıtılmalı ve kısa bir ifadeyle birçok şey anlaşılmalıdır. Bu kurala dayanarak Şihabeddin Suhreverdi, felsefi içerikli nesir eserlerine alışılmadık başlıklar seçmiştir. “Garb Gurbeti”, “Çocukluk Haleti”, “Kuş Hakkında Risale”, “Cebrail Kanatlarının Sesi” ve bu gibi diğerleri iki ya da üç kelimeyle ifade edilse de okuyucuya eserin konusunu yaklaşık olarak anlatır.

Şihabeddin Suhreverdi'nin nesirinde dini hikayelere rastlıyoruz. Onun “Garb Gurbeti” eserinde Nuh'un gemisi, Ad ve Semud kabileleri, Lut'un hikayesi, Musa'nın odla karşılaşması, Musa ile Hızır'ın suhbeti, Süleyman'ın Belkıs'a mektubu, Yecuc ve

Mecuc tayfaları hakkında Kur'an hikayelerini ne kadar ustalıkla uyguladığı görülmektedir.

Şihabeddin Suhreverdi belagatlı söz ustası olmuştur. Adı konuşma sürecinde kullanılan ve konuşmalarda sıklıkla karşılaşılan kelimeler, düşünür tarafından büyük bir ustalıkla, her biri doğru yerde, güçlü bir etkiyle söylenmiştir. Kelimeleri seçme yeteneği yaratıcılığı boyunca izlenebilir. Tanrı'nın çok az kişiye bahsettiği bu ilahi vergi, Şihabeddin Suhreverdi'nin ruhunun hükümdarıydı. Şiirlerinde akıcılık, öykülerinde düşündürücü bir hikmet vardır.

Belagatlı çıkış, Shihabeddin Suhreverdi'nin "Sufilerin Makamları"nda daha canlı bir şekilde gösterilmiştir. Diğer nesir örneklerinden farklı olarak, sufînin Allah'a yüksek şevkle ve samimi duygularla dua etmesi, bağışlanma arzusu, O'nun büyüklüğüne tapınarak ve Tanrı'nun sevgili kullarından olma arzusuna burada özel bir ilgi görmektedir. Metindeki cümlelerin sadeliği, sözcük seçimleri ve en önemlisi duygulu anlatımın yüksek olması yazarın belagatının kanıtıdır.

Yazarın felsefi nesri, farklı ifade tarzı ile dikkat çeker. Onun anlatım üslubunda tek bir yol yoktur. Fikirleri ifade etmek ve felsefi düşünceleri okuyucuya aktarmak için bir takım sanatsal araçlar kullanılmıştır.

Şihabeddin Suhreverdi, nesir eserlerinin bir kısmı mükalemeler şeklinde oluşmuştur. Bu mükalemelerde iki şahıs canlandırılır. Yazar, hikayesini daha gerçekçi bir şekilde anlatmak için kahramanının diliyle konuşmuş, felsefi düşünceleri soru-cevap şeklinde okuyucuya aktarmıştır.

Doğu literatüründe mükaleme şekline dayalı örneklerle sıklıkla rastlanır. Bu örneklerle hem manzum hem de nesir eserlerde rastlamak mümkündür. Kökleri çok derinlere iner. Önde gelen yazarın bu üsluba başvurması, onun edebi geleneklere bağlılığını ve farklı tonlarda eserler yaratma arzusunu kanıtlıyor. Çünkü mükaleme fikrin kapsamlı ifadesi, konunun ayrıntılı şekilde açıklanması için harika bir vasıta.

Bazı risalelerinde Shihabeddin Suhreverdi, nur yüzlü ihtiyarı vasıf etmiştir. Eser kahramanı bu ihtiyarla karşılaşır, zihnini kaplayan anlaşılmazlıklardan kurtulmak için çeşitli sorular sorar ve böylece hikayenin özünü ortaya çıkarır. Bütün bu olayların merkezinde derin felsefi düşünceler vardır. Ancak düşünür, eseri baştan sona sağlam bir kompozisyon içinde kurmuş ve mecazları ustalıkla kullanmıştır. Burada bazen felsefi yönler unutulmuş güzel bir sanatsal örnek okuyucu zevk verir.

Mükalemelere dayalı eserlerde ruhunda karanlık bir boşlukla yolculuk eden kahraman, anlayamadığı konuları açıklığa kavuşturmak için kendine bir hoca arayır. "Çocukluk Haleti" ve "Cebrael Kanatlarının Sesi" isimli risalelerinde onun kahramanları ruhunda açıklanamaz bir endişe ve boşluk hissederek sefere çıkar. O anda ihtiyar biriyle karşılaşır ve o kişinin örneğinde birçok şey açığa çıkar ve kısmen huzur bulur. Şihabeddin Suhreverdi bütün hikayeleri o kadar ustalıkla kaleme almıştır ki, bu eserleri yaratan kişiye sadece filozof demek doğru olmaz. Çünkü yazar burada sanatsallığın gereklerini tam olarak karşılayan bir örneği oluşturmuştur.

Nur yüzlü ihtiyarın sureti sözlü ve yazılı edebiyatta genellikle bilgelik ve mükemmellik sembolü olarak alınır. Dünyanın gizemli katmanlarını çözmeye bu ihtiyarın önerileri ve tavsiyeleri yardımcı olur. Şihabeddin Suhreverdi'nin karanlık konuları aydınlatmak için kullandığı bu araç, eseri zenginleştirmiştir.

“Kırmızı Simanın Zihni”, açıklayıcı yöntemiyle ayırt edilir. Şihabeddin Suhreverdi, eser kahramanının karşılaştığı ihtiyarı alışılmadık bir şekilde anlatıyor. Yarattığı bu görüntü gerçek resimden çok uzaktır. Hikayesini hayatın dışında anlattığında özel bir ilgi uyandırdı ve bu anlatım tarzında yazarın gizli bir ipucu var. Okuyucuya ilk başta karanlık gelen bu konuyu ihtiyarın diliyle anlatır.

Şihabeddin Suhreverdi'nin eserlerinde alegorik hikaye üslubu da tercih edilmiştir. Yazarın eserlerinde bu formu kullanması, fikirlerini sıradan insanların değil, çeşitli kuş ve böceklerin konuşmalarına ve yargılarına dayanarak sunması, zengin yaratıcı yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Şihabeddin Suhreverdi'nin “Karıncaların Dili” adlı eserinde sembolik vasıfların yaygın olarak kullanıldığı adından da anlaşılmaktadır. Bu risale, bir hikayeler mecmusu olması bakımından dikkat çeker. Düşünür, karıncaların, kaplumbağaların, yarasaların ve bukalemunların, ibibiğin ve baykuşların hikayelerini güzel, sanatsal bir dille anlatmıştır. Bu hikayelerde gizli bir dünya, felsefi öz vardır. Bununla birlikte, yazarın ustaca çalışmasından değerli bir edebi örnek oluşmuştur.

Şihabeddin Suhreverdi'nin felsefi risalelerine dikkat edilirken, önde gelen bir takım sufilerin isimlerini zikrettiği ve onların paha biçilmez fikirlerinden yararlandığı görülmektedir. Ebu Yezid Bistami'nin, Hüseyin Mansur Hallac'ın adlarından bahsedilmiş, fikirleri ve değerli şiir örnekleri aktarılmıştır.

Sonuç

Şihabeddin Yahya Suhreverdi'nin yaratıcılığı edebi ve sanatsal özellikleri bakımından çok değerlidir. Hem şair hem de yazar olarak Azerbaycan edebiyatına eşi görülmemiş katkılarda bulunan düşünür, sadece bir dönemin değil, aynı zamanda birkaç yüzyılın değerli söz sahipleri arasında seçilir. Zaman bu büyük şahsiyeti yetiştirdi ve o da kendi ilham kaynağından edebiyat dünyasına armağan verdi. Bir şair ve yazar olarak, edebiyat dünyasının karanlık göklerinde parlayan yıldızlardan biri oldu. Şihabeddin Suhreverdi, değerli şiirleri ve nesir eserleri ile Doğu'nun Arapça, Farsça edebi muhitinde yeni bir yol açmıştır. Arapça şiirlerinde Yüce Işıklar alemine hasret ve ona kavuşmak özlemi duyulur. Risalelerinde ise mevzu çeşitliliği görünür. Modern çağda, Şihabeddin Suhreverdi'nin hizmetleri, sadece Azerbaycan bilim ve edebiyatının değerli bir örneği olarak değil, aynı zamanda Doğu kültürünün eşsiz incileri olarak da incelenmektedir.

Kaynakça

Bedevi, Abdurrahman (1964). Şahsiyyat kalaka fi-l-islam. al-Kahire: Daru-n-nahdati-l-arabiyye

El-Hamavi, Yakut (1925). Mucemu-l-udaba av tabakatu-l-udaba. C. 7. Mısır: Maktaba Hindiyya

İbn Ebi Useybia (1965). Uyunu-l-anba fi tabakati-l-atibba. Beyrut: Dar maktabati-l-hayat

İbn Hallikan (1310). Vafayatu-l-ayan va anbau abnai-z-zaman. Mısır. El-Matbaatu-l-meymeniyye

El-Kiyali, Sami (1966). Es-Suhravardi. El-Kahira, 1966: Daru-l-maarif

Mahmudov, Malik (1983). Arapça yazmış azerbaycanlı şair və ediblər (VII-XII esrlər). Bakı: Elm

El-Malih, Muhemmed Ryad (1978). Fihrist mahtutat dari-l-kutub ez-Zahiriyye. C. 1. Dimaşk: el-Hicaz

Memmedov, Zakir (1978). Azərbaycanda XI-XIII yüzillərdə fəlsəfi fikir. Bakı: Elm

Memmedov, Zakir (2009). Şihabəddin Yahya Suhreverdi. Bakı: Elm

Memmedov, Zakir (1991). Şihabəddin Yahya Suhreverdi (Kısa bibliyografik bilgiler). Bakı: Elm

Vatvat, Raşideddin (1985). Sadı volşebstva v tonkostyax poezii. Perevod s persidskogo, issledovanie i kommentariy N.Y.Çalışova. Moskva: Nauka

Memmedova, Ülker Zakirkızı (2010). Şihabəddin Yahya Suhreverdi (edəbi-bedii yaradıcılığı). Bakı: Elm